

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Katedra alternativního a loutkového divadla

Obor herectví

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**TEATRALITA SOUSEDSKÝCH KULTURNÍCH
PERFORMANCÍ**

Leontýna Janků

Vedoucí práce: Mgr. Karolina Plicková

Oponent práce: MgA. Robert Smolík

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2021

THE ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

THEATRE FACULTY

Dramatic Arts

Acting of Alternative and Puppet Theatre

BACHELOR THESIS

**THEATRICALITY OF THE NEIGHBORHOOD CULTURAL
PERFORMANCES**

Leontýna Janků

Dissertation Supervisor: Mgr. Karolina Plicková

Reviewer of Dissertation: MgA. Robert Smolík

Date of Defence:

Assigned Academical Degree: BcA.

Praha, 2021

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

TEATRALITA SOUSEDSKÝCH KULTURNÍCH PERFORMANCÍ

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

.....
podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy, tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Abstrakt

Tématem práce jsou projevy teatrality v rámci sousedských kulturních performancí, tedy v rámci jistých souborů jednání a událostí, které mají symbolický a procesuální charakter, odehrávají se v průběhu celého roku v rámci sousedské komunity a pracují s prvky dramaturgie, scénografie a dalších divadelních disciplín. Téma budu zkoumat na konkrétním příkladu specifické komunity obývající jistou nejmenovanou městskou ulici. Zajímá mě, jak se ze spontánních akcí zrodí zvyk a tradice, jak udržet v rámci komunity „intimitu“ a nezapadat se širší veřejnosti a jak kulturní performance uchránit před tím, aby se staly atrakcí.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole *Pojmosloví* vysvětlím několik důležitých pojmů, kterými se v práci zabývám.

Ve druhé kapitole *Lokalizace prostoru* rozebírám prostor samotný, jak vypadá, jak působí, jakou má atmosféru a čím je zvláštní. Blíže se věnuji tématu čtyř živlů. Následuje kapitola *Popisy svátků* zabývající se slavnostmi a svátečními událostmi, které se na daném místě odehrávají. A ve čtvrté kapitole s názvem *Znaky sousedských kulturních performancí* zkoumám hloubku a význam prostoru pro místní obyvatele. Vliv vnějšího okolí na jejich intimní vztahy a privátní oslavy. Jejich vnitřní nasazení a odůvodnění, proč tyto akce vznikají apod.

Abstract

The topic of the work is: Manifestations of theatricality within the neighborhood cultural performances, i.e. within certain sets of acts and events that have a symbolic and procedural character, take place throughout the year within the neighborhood community and work with elements of dramaturgy, scenography and other theatrical disciplines. I will examine the topic on the specific example of a specific community living in a certain unnamed city street. I am interested in how spontaneous events give birth to customs and traditions, how to maintain "intimacy" within the community and not sell out to the general public, and how to protect cultural performances from becoming attractions.

The work is divided into four chapters. In the first chapter named *Terminology*, I will explain some important concepts that I work with in my text. In the second chapter named *Localization of Space*, I will analyze the space itself, how it looks, how it feels, what its atmosphere is and what makes it special. I will take a closer look at the topic of the four elements. The following is the chapter named *Descriptions of Holidays* describing the festivities and festive events that take place at a given place. In the fourth and last chapter, entitled *Signs of Neighboring Cultural Performances*, I explore the depth and significance of the space for locals. The influence of the external environment on their intimate relationships and private celebrations. The internal commitment of the neighbors. And justification for these events to thrive.

Obsah

Úvod	3
1 Pojmosloví	5
2 Lokalizace prostoru	8
2.1 Čtyři živly	16
3 Popisy svátků	23
3.1 Velikonoce	23
3.2 Čarodějnice	28
3.3 Barborky - Prosincová pouť	30
3.4 Mikuláš	31
3.5 Lucie	34
3.6 Předvánoční večírek	37
3.7 Další oslavy	39
4 Znaky sousedských kulturních performancí	40
4.1 Soukromé svátky a jejich přirozená adaptace na vnější podmínky	40
4.2 Soukromí a neuvědomělé diváctví	42
4.3 Víra skupiny	46
4.4 Král	49
Závěr	51
Prameny a literatura	52
Příloha	53

Úvod

Ve své práci se budu zabývat specifickým prostorem ve městě, v jehož prostředí se v průběhu roku už po několik let dějí pozoruhodné společensko-kulturní akce, a to v intimním společenství zdejší přirozeně vzniklé komunity. Zkoumám, jak tyto akce vznikly, čím je komunita výjimečná a hlavně, jak se v těchto událostech odráží teatralita a co je hlavním důvodem, že se v urbánním prostředí mohou události tohoto typu zachovat, aniž by podlely zájmu médií, aniž by se staly terčem cíleného turismu. Hlavní metodou výzkumu bylo vedení osobních rozhovorů s obyvateli daného prostoru. Rozhovory jsem vedla na základě několika předem připravených otázek, avšak jejich výpovědi byly často obsáhlejší (a zajímavější) než až kam samotné otázky sahaly, takže v některých případech jsem od původní struktury celého interview upustila a nechala jsem obyvatele svobodně mluvit o čem chtějí.

Čerpala jsem z literatury zabývající se filosofií, sociologií, etnografií, antropologií, biologií. Vycházím také z literatury o divadelní vědě, teatralitě a performativitě, konkrétně ze studie *Teatralita veřejných událostí - uvedení do problematiky* od Martiny Musilové, která mě také dovedla ke studii *Úvod k antropologii podívaných*, jejímž autorem je Leszek Kolankiewicz. Dále pak zapojuji text *Poznámky o prostoru a místě - Místo a prostor podle Foucalta a Norberga-Schulze* od Denisy Václavové. Taktéž jsem čerpala z úryvku textu samotného Michaela Foucalta s názvem *O jiných prostorech*. O etnografii, rituálech a historii svátků jsem čerpala z knihy Vlastimila Vondrušky *Církevní rok a lidové obyčeje* a letmo také z knihy *Rok, tradice a svátky* od Nigela Pennicka. Dále pak o duchovní stránce člověka a sociologii ze studie *Člověk a náboženství*

od Jana Sokola a také z knihy Davida Abrama z knihy *Kouzlo smyslů: vnímání a jazyk ve více než lidském světě*.

1. Pojmosloví

Chtěla bych vysvětlit význam několika pojmů, které se v práci objevují. Významem slova „teatralita“ se zabývá například Martina Musilová v textu *Teatralita veřejných událostí - uvedení do problematiky*. Sama rozebírá pojem z několika různých úhlů a opírá se i o definice pojmu od jiných autorů: „Iniciátorem teorie pojmu teatralita v německé teatrologii je Joachim Fiebach, jenž od konce 70. let minulého století propracovával ‚koncept teatrality jako komunikativně performativního a symbolického jednání‘ (ROUBAL 2005: viii). Východoberlínská teatrologie, na rozdíl od dominantně antropologicky zaměřeného pojetí např. v USA nebo Polsku, prvotně vycházela z teoretické koncepce divadla jako ‚kulturní komunikace‘, a opírala se o názory Bertolta Brechta, respektive jeho spolupracovníka Manfreda Wekwertha (ROUBAL 2005: iv). Toto v podstatě kulturně komunikativní a antropologické směřování vedlo postupně ke vzniku *teorie teatrality* [...]’ (ROUBAL 2005: iv)“.¹

Erika Fischer-Lichte poukazuje na dva možné, vzájemně odlišné významy pojmu teatralita. První z nich znamená estetická kritéria, která vymezují divadlo jako zvláštní uměleckou formu. Druhá varianta pak slovy Musilové „odpovídá onomu rozšířenému pojetí, díky kterému můžeme zkoumat divadelní projevy mimo vlastní okruh uměleckých děl. Jedná se o projevy, které jsou středem zájmu antropologie, sociologie či kulturních věd.“² Přímo Fischer-Lichte uvádí, že „druhá varianta definuje divadelnost mimo rámec a okruh divadla jako autonomního umění či sociální instituce. V tomto případě ‚teatralita‘ se zde chápe jako ‚všeobecně závazný zákon umělecké proměny světa, jak jej vnímáme‘, je

¹ Martina Musilová. *Teatralita veřejných událostí – uvedení do problematiky*. Theatralia. 2014, roč. 17, č. 1, s. 11

² Tamtéž.

definována jako ‚před-estetický instinkt‘ člověka [...]. (FISCHER-LICHTE 2005b: 132)“.³

V titulu práce jsem záměrně použila slovo „performance“, jelikož právě s ním se můžeme dostat do přímého dialogu i s vědou o kultuře. Protože v teatrologii pod toto označení spadají nejen akce divadelního charakteru, ale také, jak píše E. Fischer-Lichte, „nejrůznější druhy náboženských nebo sociálních obřadů a rituálů, svátky, svatby, pohřby, koncerty, sportovní podniky, stranické sjezdy, odborářské mítinky, happeningy, divadelní představení atd.)“ Musilová doplňuje: „Zároveň nám pojem performance umožňuje metodologické zpřesnění výzkumu fenoménů, jež nepatří do sféry divadla, ale mají procesuální charakter, a které po sobě nezanechávají ‚nějaké hmatatelné výsledky a výsledné produkty‘“.⁴ M. Musilová popisuje, že teatralita je vlastnost, „v níž se [...] rituál vyjevuje účastníkům.“⁵

Výstižné vysvětlení pojmu „performativnost“ nabízí Leszek Kolankiewicz ve svém textu *Úvod k antropologii podívaných*, který je z roku 2005 a byl publikován v *Antologii současné polské divadelní teorie*. Z této definice vychází ostatně i Musilová. „Performativnost je rysem mnoha lidských aktivit, realizovaných v přítomnosti dalších lidí. Performativnost jednáni se – více či méně – projevuje vlastně všude, kde máme co dělat s člověkem jednajícím v kolektivu. Performativnost je pohonem kultury; skrze ni se kultura projevuje ve svém dynamickém aspektu. Zkoumání kulturní skutečnosti je tudíž sondováním

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 15.

⁵ Tamtéž, s. 13.

veškerých sociálních situací přímé komunikace, kde jsou vnímatelé komunikátu přítomni při aktu jeho vytváření a reagují na něj hned a bezprostředně.“⁶

Teatralita je opravdu široký pojem, a proto právě v této práci vycházím z jedné konkrétní studie, která už sama o sobě čerpá ještě ze studií dalších autorů. Jde o text již zmiňované Martiny Musilové. Autorka zde mimo jiné vypisuje i čtyři důležité body, kterými se ve své práci, v různé míře, též zabývám. Vymezuje v souvislosti s teatralitou čtyři výzkumné okruhy:

1. výzkum diváctví
2. výzkum aktérství
3. výzkum strukturace dění
4. a výzkum prostorové strukturace a formování účastníků události⁷

Označení „sousedské“ v souvislosti s kulturními performancemi používám proto, že se všechny slavnosti, události týkají jen několika lidí obývajících jednu ulici. Všichni se znají už dlouho, vztahy jsou tu velmi úzké.

⁶ Leszek Kolankiewicz. Úvod k antropologii podívaných [PDF verze studie publikované ve sborníku: Jan Roubal. *Divadlo v průsečíku reflexe: Antologie současné polské divadelní teorie*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2018.]. Přel. Jana Pilátová. Uloženo v archivu autorky, s. 14-15.

⁷ Martina Musilová. *Teatralita veřejných událostí – uvedení do problematiky*. *Theatralia*. 2014, roč. 17, č. 1, s. 10

2. Lokalizace a popis prostoru

Prostor, kterým se ve své práci budu zabývat (a v němž se v průběhu roku budu spolu se čtenářem pohybovat), se nachází v urbánní zástavbě města Prahy. Nebudu konkrétně specifikovat, kde přesně se místo nachází, jelikož ho chci uchovat, vzhledem k požadavkům tamějších obyvatel, v tajnosti. Stejně jako všechny rozhovory a všechny zmiňované osoby obývající tuto oblast ponechám pouze anonymními, popřípadě jen označené písmeny.

Tajuplné místo je uzoučká ulice, dlouhá zhruba 115 m (při procházce po okolí se dá lehce přehlédnout), vydlážděná tzv. „kočičími hlavami“, velkými dlažebními kostkami nepravidelně velikými a různě vyčnívajícími v délce celé průchozí části ulice. Ulička se lehce zatáčí a na jednom místě je rozšířená tak, že vytváří malý plácek, jenž působí jako náměstí v maličké vesnici. Nad tímto náměstím se sklání stará velká bříza, která svou velikostí převyšuje pouliční lampy, které dotvářejí atmosféru podivuhodného zapomenutého „městečka“, jelikož jsou ve stylu starodávných plynových pouličních svítidel. Domky s původními klasicistními fasádami, střídavě namíchané s přestavěnými, novějšími typy drobných domů neurčitého stylu, jsou přilepené přímo pod pískovcové skály (bývalé lomy). A křivka ulice tak kopíruje vytěženou čáru kamene zhruba po vrstevnici. Území je oddělené od „vnějšího světa“, protože vzniklo na částečně navezené terase, která je od severního zastavěného území ponížena zhruba o deset metrů. Jižní strana uličky je nepravidelně lemovaná zdmi zahrad domků, které jsou spíše (kromě „náměstíčka“) přimknuté k linii jižní hranice území. Zkoumaná ulice je neprůjezdná, osobní automobil tu ani nemá možnost projet, vzhledem k její křivolakosti a omezené šíři. Není zde, na těch několika metrech, žádný obchod ani restaurace či kavárna.

A tak vniká samostatný svět sám pro sebe, který svým charakterem přímo vybízí k hlubšímu zkoumání. Právě na tento prostor jsem se zaměřila, jelikož hraje důležitou roli v mém životě. Je zvláštní nejen svou atmosférou, ale také tím, kdo toto místo obývá, kdo v něm podporuje jeho magičnost a tajuplnost. Obyvatelé jsou ve své podstatě naprosto „normálními“ lidmi, avšak zasloužili se o vytvoření tak silného propojení s místem, že už ho jen tak někdo nebo něco nezlomí. Zhruba před čtvrt stoletím zde vznikla malá komunita, která si dodnes udržuje svou intimitu. Zda za to může atypické prostředí, které obyvatele přirozeně semklo, anebo zda se právě sem přistěhovali lidé, v nichž se zrodila touha po životě v komunitní soudržnosti a v úzkém vztahu s okolní krajinou, to už se můžeme jen domnívat. (Je pravděpodobné, že tam bude od každého trochu.) Přístup k místu úzce souvisí s celkovým postojem k životu. Protože jak uvádí Denisa Václavová v roce 2008: „Současný člověk sám sebe možná víc než kdy jindy identifikuje jako vlastní prostorovou jednotku, neboť lokální vazba na místo je rozbitá.“⁸

Pokud se mám zaměřit na prostor současného města, pak vnímám, že v současné době mnoho lidí usídlených ve městě žije na malém prostoru. Jsou stínění v anonymních bytech, (paneláky, ubytovny, apod.). Většina z nich ani netuší, kdo bydlí ve vedlejším bytě. Z ptačí perspektivy je prostor opravdu malý, na to že ho obývá tolik lidí. Intimita a kontakt se i přes to vytrácí a někdy i zcela zaniká. Lidé ve velkých městech nemají většinou tendence se seznamovat nebo se spontánně scházet se svými sousedy, oni vlastně nemají ani kde se scházet. Budovy tohoto typu jsou postaveny tak, že ani nepodněcují svou atmosférou a

⁸ Denisa Václavová. „Poznámky o prostoru a místě: Místo a prostor podle Foucaulta a Norberga-Schulze“. In: Denisa Václavová, Tomáš Žížka a kol. Site-specific. Praha: Pražská scéna, 2008, s. 301.

přirozeně nevyzývají své obyvatele k jakémukoli společenskému natož společensky kulturnímu střetnutí. Prostředí, ve kterém žijí, je „duševně“, „charakterově“ mrtvé. Je utlučeno tendencí po nejvyšším stupni praktičnosti a funkčnosti, tedy, aby se na malou půdorysnou plochu vešlo co nejvíce bytů. Na jednom místě je nakumulováno velké množství lidí, prostor pak nemůže svobodně dýchat. Místo tak ztrácí svou osobitost, přichází o šanci se zobytnit, přichází o svou vnitřní přirozenou pulsaci - o svého ducha. Je přeplněno množstvím různorodých požadavků a energií. Prostor k životu se stává přehlaceným a roztržštěným - je všech a ničím, v každém jednom je několik dalších malých... (Je velké štěstí, když mají takové domy alespoň společnou zahradu nebo dvorek.) Nacházíme se v době, kdy prostor jako by odrážel podobu vztahů mezi lidmi, kteří ho obývají (anebo naopak?). Přesněji o tomto mluví Michel Foucault ve svém eseji *O jiných prostorech*, který přednesl na konferenci v Paříži už v roce 1967. „Naše doba je dobou, v níž prostor nabývá podoby vztahů mezi umístěními. Soudím tedy, že neklid naší doby má podstatně co dělat s prostorem, a nikoli časem.“⁹ V prostředí, o kterém budu hovořit, to funguje úplně jinak.

„Významným rysem, který nás spojuje s jinými živočichy, je více méně pevná vazba k určitému místu čili *teritorialita*,“¹⁰ říká Jan Sokol v knize *Člověk a náboženství*. „V současném světě se teritorialita uskutečňuje hned na několika úrovních: jako ‚nedotknutelné‘ území státu, jako obecní nebo soukromý majetek a jako osobní soukromí rodiny nebo dokonce i jednotlivých jejích členů třeba v bytě, kam mu ti druzí ‚nelezou‘.“¹¹ Podle mého mínění se vazba s místem vytváří buď přirozeně s narozením, s prožitím určitých důležitých situací, nebo se

⁹ Michel Foucault. *O jiných prostorech*. In Týž. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové, 2003, s. 73

¹⁰ Jan Sokol. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004, s. 32

¹¹ Tamtéž.

rodí postupně pod vlivem vnějších pasivních anebo aktivních zásahů. Pasivně můžeme vnímat prvky naturální. Tedy takové, které jsou místu „přirozeně“ dané anebo vzniknou vlivem přírodních podmínek samovolně. Podnebí v konkrétním místě, kvalita půdy, druhy rostlin a zvířat, které se zde přirozeně vyskytují, zdroj vody apod. Díky tomu pak přitáhnou „svého“ obyvatele, popř. majitele. (Jestli si pak člověk místo „osvojí“ - koupí si pozemek, anebo se jen bude často nacházet na daném prostranství, protože ho z nějakých důvodů přitahuje, to už záleží na jiných okolnostech.)

Aktivními vlivy působí na místo právě člověk. V celostní atmosféře místa se bezpochyby odrazí to, jak se k němu chová nejen jeho obyvatel, ale i jeho sousedé či návštěvníci. Takovým místem, které skýtá hned několik těch přirozeně atraktivních (obyvatelstvo) i pasivních (přírodní vlivy a předem dané, místu „vrozené“ prvky) podmínek pro pohodlné žití, je právě tato ulice.

Svébytná je „magie“ tohoto místa - použiji slovo „magie“, jelikož v této chvíli mé úvahy zavítaly až k samotným branám do světa vnitřního vnímání okolí a přírodní magie a zabývat se budu také různými symboly.

2.1 Čtyři živly

Přítomnost čehosi čarovného je naprosto zřejmá a není se čemu divit, po bližším zkoumání jsem si uvědomila, že místní společenství spojují hned všechny čtyři přírodní živly. Míněno takto: Hlouběji pod dlažebními kostkami ulice se nacházejí vodní koryta, ve skalních sklepích některých domů se nacházejí do pískovce (již dávno) vytesané studny s přírodními prameny vody. Skoro každý druhý dům tak má vlastní zdroj vody. Tím se ještě více utvrzuje komunitní zájem o udržování zdravého životního prostředí, jelikož jsou všichni napájeni ze

stejných zdrojů. A jak píše Jan Sokol v již zmiňované knize: „Pramen je místo, kde čistá voda vyvěrá ze země, odkud začíná potok či řeka, a tedy také místo hodné zvláštní úcty; voda je ovšem i oáza nebo studně, místo, kde se lidé setkávají.“¹² Přítomen je tedy element Vody (pohyb, život). Skála zastupuje element Země (ochrana, opora, péče, bezpečí), slunce ji vyhřívá v každém ročním období. Přítomen je přírodní element Ohně (teplo, domov). A větry ulicí vanou většinou ze západu, někdy z východu (Vzduch).

Element Země se zcela zřejmě projevuje ve sdílení půdy - domky jsou na sebe doslova nalepeny tak, že jsou závislé jeden na druhém. A co jsem se dověděla, tak veškerý prostor, který se nachází mimo „soukromý“ pozemek domu, je vnímán jako „společný“, ne „veřejný“. Nejobývanějším a nejoblíbenějším místem pro jakákoliv větší setkání a veselí (i smutky) se stalo samotné srdce ulice, takzvané „náměstíčko“ neboli „plácek“. Je to přirozeně se nabízející „meeting point“.

Ještě konkrétnějším, jasnějším bodem pro sousedské sešlosti je kruhový kanál ve středu „náměstíčka“. Vnímám tedy větší kruhový útvar (náměstíčko) a v něm pocitově hmatatelnější a opticky zřejmý malý kruh (kanál). Kruh v kruhu, který díky místním tradičním slavnostem získává ještě třetí „mezikruh“, který během akcí vytvářejí samotní lidé okolo kanálu, jelikož právě ono kruhové centrum je také místem pro pálení ohňů.

Dalším důležitým elementem je právě oheň. Oheň se stal jasným impulzem, který vyzývá ke společnému setkání. Byl a stále je aktivním živlem, jenž lidi svolává k sobě. Nebo se naopak prostřednictvím ohně předávalo

¹² Tamtéž, s. 59

varování na velké vzdálenosti. Podobnou a stejně důležitou roli hraje jeho hřejivý prvek právě i v tomto společenství. Když místí obyvatelé z okna spatří, že na „plácku“ hoří oheň, vědí, že mají vyjít ven. Zapalují ho většinou při nějaké tradiční slavnosti, avšak stejně funguje i při spontánních akcích - když mají tendenci podělit se o nějakou veselou novinu, potřebují si postěžovat anebo dokonce potruclit v kolektivu svých blízkých, tehdy se zapaluje oheň. Jak říká jedna z místních: „Někdy se nad ohněm jen stojí v tichosti a hledí se do plamenů. Jindy je i muzika a tančí se.“¹³ Již od pradávných dob byl oheň vnímán jako dobrý přítel, se kterým můžete sdílet své radosti i starosti. Je totiž také vnímán jako symbol života i smrti, je zároveň zdrojem tepla, které nese život a současně i mocným ničitelem. O ohni píše J. Sokol: „Všechny věci padají k zemi, jediný oheň směřuje vzhůru. Plamen se podobá životu i tím, jak se udržuje, živí, až dohoří a zhasne.“¹⁴ Je také známo, že je považován za očišťující, nejen že se u něj lidé mohou vyplakat, též jeho kouř odvádí vše zlé, a to nejen z duše. Dříve se například během lidových slavností provázel dobytek mezi dvěma vatrami tak, aby prošel kouřem, jelikož pak byl očištěn od hmyzích škůdců a nemocí.

Element Vzduch symbolizuje pohyb ve vztahu k prostoru a světovým stranám, jeho plynulé proudění obvykle ve směru východ/západ (stejně jako putuje Slunce po obloze) se symbolicky odráží ve všech kosmologických kulturách - proud života od prvního nadechnutí při narození k poslednímu vzdechu a smrti.

Magie je tu citelná i v souvislosti s jinými prvky. Vráťím se teď k již zmíněnému symbolu kruhu. Kruhů je tu hned několik: zejména kruhový tvar

¹³ Rozhovor č. 3

¹⁴ Jan Sokol. Člověk a náboženství. Praha: Portál, 2004, s. 59

nejvíce obývaného epicentra tzv. „náměstíčka“, jehož srdcem je kruhový vodní kanál, na němž se zapalují slavnostní ohně, a lidé tak kolem něj tvoří další „živý“ kruh. Když jsem se pokusila zakreslit pohled z ptačí perspektivy, výsledný obraz mi hned asocioval nákres buňky. Pomyslný vnější útvar náměstíčka je jako „buněčná stěna“ nebo (u živočišné buňky) „plazmatická membrána“, lidé kolem ohně zastupují „endoplazmatické retikulum“¹⁵, prostor mezi lidmi a kanálem je jako „jádro“ a kanál s ohněm je „jadérko“. Není divu, že na mě pak právě toto místo působí jako samostatný živý organismus. A také, že místo, které se podobá buňce živého organismu, může mít i vlastní charakter. Můžeme zde použít termín *Genius loci*, který popisuje například Denisa Václavová ve svém textu *Poznámky o prostoru a místě - Místo a prostor podle Foucaulta a Norberga-Schulze* takto: „ [...] charakterem místa je duch, *genius loci* - to, co cítíme a nevíme proč (nebo víme).“ Dále píše: „*Genius loci* ovlivňuje naše chování v daném místě, ať už si tuto skutečnost uvědomujeme, nebo nám není zřejmá, působí na nás a je součástí našeho života.“¹⁶

Symbolika kruhu nese mnoho možných významů: věčnost, nekončící tok času, cyklus života a smrti, ochrana, celek, celistvost. Podle mého mínění je to jeden z nejpřirozenějších a nejpřátelštějších útvarů, který se samovolně objevuje nejen v přírodě, ale i v lidském společenství. (Nikdy jsem nezažila, že by se lidé kolem ohně svévolně postavili například do tvaru čtverce nebo trojúhelníku.) Urbanistický moderní svět dnes tíhne, nejspíš z praktických

¹⁵ „Endoplazmatické retikulum (ER) je soustava vzájemně propojených miniaturních membránových cisteren a kanálků, která se nachází v cytoplazmě drtivě většiny eukaryotních buněk.“ (Wikipedie)

¹⁶ Denisa Václavová. „Poznámky o prostoru a místě: Místo a prostor podle Foucaulta a Norberga-Schulze“. In: Denisa Václavová, Tomáš Žižka a kol. *Site-specific*. Praha: Pražská scéna, 2008, s. 302.

důvodů, k pravoúhlým, ostrým tvarům (ulice, architektura, design). Avšak kulatost světa už dnes nikdo nepopírá.

Kromě takovýchto kruhových útvarů se zde ustálil kruh, nebo v tomto případě spíše „okruh“, ve smyslu trajektorie, kterou obvykle opisuje pohyb obyvatel. Ustálilo se zde slovní spojení „kolem bloku“, to znamená, jít konkrétní okružní trasu od nějakého domu v ulici, vyjít jednou stranou, ulici podejít z jihu a vrátit se druhou stranou. S touto frází se tu začátkem vzniku komunity (zhruba před 24 lety) na chvíli objevil malý večerní rituál dvou až tří maminek. Podle jedné z nich, když uspaly děti, šly se se sousedkou projít tzv. „kolem bločku“¹⁷. Chodily jednoduše kolem dokola a povídaly si, smály se, nebo jen mlčely, jen tak pro uvolnění po celém dni. Prý obcházely třeba až třicet koleček. A když se to stalo jejich večerním rituálem, nezůstalo to nepovšimnuto. Soused, říkejme mu pro zachování anonymity pan K., místní geodet, který bydlel na kraji ulice, vysledoval tyto pravidelné obchůzky. „Vždycky když jsme šly kolem, tak nám nalil skleničku, na podzim míval burčák,“¹⁸ vzpomíná jedna z žen.

Možná se právě tato skupina lidí, která se rozhodla pro sdílení svého prostoru, dokázala vlastně „obrátit“ k pravému souznění s místem a pochopila, jak v něm mohou společně a harmonicky fungovat. Podobnými úvahami se zabývá také David Abram ve své knize *Kouzlo smyslů*: „Ztratili jsme duševní rovnováhu, která má svůj původ v životě založeném na příbězích a na vzájemnosti s bezpočtem věcí a *bytostí*, které nás smyslově obklopují. Jen pokud tuto vzájemnost dokážeme obnovit [...] , teprve tehdy abstraktní intelekt najde

¹⁷ Hodně míst a věcí je tu, zdá se, pojmenováno ve zdrobnělinách, jelikož bych ráda znovu upozornila čtenáře na to, že místo, o kterém zde píší, je opravdu malé. A tak nejspíš i obyvatelé tohoto prostoru nemají tendence označovat věci velkými, když jsou drobné.

¹⁸ Rozhovor č. 1

svou skutečnou hodnotu. Zcela jistě přitom nejde o ‚návrat zpět‘, ale spíš o dovršení kruhu, o sjednocení naší schopnosti chladného rozumu s těmi smyslovějšími a mimetičtějšími způsoby poznávání, o zakořenění naší vize společného světa v našem bezprostředním, participativním zabývání se vším tím místním a konkrétním.“¹⁹

A nejen to, důležitou součástí takového vztahu je uvědomění, jak se o tuto svou „oázu“ starat, aby zůstala taková, jakou si společenství i místo samotné žádá. Sousedské vztahy jsou tu v naprosto harmonickém souznění již po několik let. V rozhovoru s místními jsem se dověděla, že se většinou seznámili buď přes děti, anebo jak uvedla jedna z místních: „Když jsme tu stavěli, chodívali jsme k sousedům pro rady. V podobný čas tu několik stávajících rodin přestavovalo původní domky.“ A dnes již vnímá své sousedy takto: „Jsou mi bližší než pokrevní příbuzní. A vím, že se na ně právě i díky té fyzické blízkosti můžu kdykoliv spolehnout.“²⁰ Takové vztahy, jaké se tady během let vybudovaly, přinesly nejen skvělé zázemí pro výchovu dětí, ale také právě díky tomuto společenství vznikla podobná atmosféra, jakou dnes můžeme najít možná někde na vesnici. Vybuďovali si svět s vlastními soukromými oslavami, hrami, dokonce měli i vlastní telefonní linku, která byla natažena jen mezi místními domy, aby se jejich obyvatelé mohli snadněji kontaktovat.

„Začalo to společnými ohni. To bylo v době kdy my jsme začínali stavět. Pak se přidaly nějaké klasické oslavy narozenin. Většinou to byly ale takové spontánní akce. Když byla nálada, oběhly se všechny domy s tím, že bude oheň

¹⁹ David Abram, Kouzlo smyslů : vnímání a jazyk ve více než lidském světě, [z anglického originálu překlad Michaela Melechovská a Jiří Zemánek]. – Praha : DharmaGaia, 2013. s. 326

²⁰ Rozhovor č.1

na náměstíčku, a tak jsme se večer všichni sešli. Vždycky se našla nějaká příležitost, abychom se sešli.“²¹

Tato pospolitost jako by se pak odrážela v samotných událostech, již zmiňovaný symbol kruhu zde můžeme vnímat nejen jako scelující útvar, do jehož tvaru se přirozeně scházejí zdejší lidé kolem ohně. Můžeme ho číst také ve smyslu kruhu jako toku času, tedy kruhu roku. Právě v této ulici se totiž uchytily kromě občasných spontánních sešlostí také akce, které se ustálily jako neodmyslitelné „svátky“ v průběhu roku, se kterými se počítá a jejichž „průsečíky“ (středobody) se musí projít, aby se zachovaly vztahy a harmonie komunity.

Jelikož je ulice neprůjezdná, obyvatelé se mohou v klidu pohybovat a pobývat v průchozím prostoru, a zvláště pak využívají rozšířený prostor tzv. „plácek“ nebo také, místními více používané označení, „náměstíčko“, které je na společensko-kulturní akce jako stvořené a přímo vyzývá k tomu, aby se na něm něco odehrávalo. Vlivem času a souladu společenství se postupně během uplynulého čtvrtstoletí zrodila jeho samostatná kulturní souhra, která spočívá v probuzení a aplikování společenského kontaktu a soužití v místě. Tedy rekonstrukce určitých společenských lidově-kulturních akcí, které se díky věrnému a harmonickému vztahu místních proměnily v jejich vlastní soukromé a dnes již neodmyslitelné tradice a svátky. Slavnosti vznikaly skoro samy od sebe, většinou z iniciativy nějakého souseda a z jeho touhy se prostě sejít.

²¹ Rozhovor č. 1

3. Popisy svátků

Uchytily se tu svátky tradičnějšího typu jako Velikonoce, oslava čarodějnic nebo Mikuláš. Postupem času byly různým způsobem renovovány, nebo přizpůsobeny potřebám jejich „slavitelů“. Může se zdát, že jsou to obecně známé společenské akce, avšak v tomto prostředí mají úplně jiné ladění. Už jenom ta představa, že například takové „vinobraní“, „lampionový průvod“, oslava konce školního roku (loučení před rozptylem rodin na prázdninové měsíce) nebo svátek svatého Martina se odehrává jen na těch několika metrech celé ulice (zhruba 115 m) a že takováto bujará událost probíhá opravdu jen v co se do počtu místních obyvatel vejde (max. 35 lidí), může být poněkud nezvyklá. Svátky se proměnily na tradice, bez kterých si to zdejší sousedé už dnes nedokáží představit. „Sociolog David E. Apter tvrdí, že žádný veřejný prostor není neutrální a že symbolický charakter může nabýt kterákoliv lokalita bez ohledu na závažnost, velikost, dramatickost či míru spektakulárnosti a intenzifikace události, která se v něm odehrává (APTER 2006: 221). Symbolický charakter může lokalita získat např. opakováním určité události.“²²

3.1 Velikonoce:

Přetrvaly například Velikonoce, které jsou příkladem tradičního lidového svátku, s jehož starší podobou se dnes můžeme setkat nejspíš jen na vesnicích nebo v menších městech, ve velkoměstě původní pochůzky s koledováním a pletením pomlázky nejsou tolik obvyklé. Dokonce jsem se setkala s tím, že v této ulici se zachovává každoroční tzv. „výlet na lov proutků“, tedy na vrbové proutí, ze kterého si potom muži a chlapci pletou pomlázky. (Narozdíl od malého města kousek od Prahy, kde si místní muži pomlázky jednoduše kupovali.) Shánění

²² Martina Musilová. „Teatralita veřejných událostí – uvedení do problematiky“. Theatralia. 2014, roč. 17, č. 1, s. 19.

vrbových proutků se během několika let, co se zde Velikonoce takto slaví (zhruba 20 let), stalo nedílnou součástí příprav na Velikonoční pondělí. V tomto případě s „teatralitou“, podle mého mínění, souvisí například opatřování a pletení pomlázek, které se později stanou „rekvizitami“ při slavnosti.

Ženy zase kromě jarního úklidu a barvení vajíček (každá hospodyně má oblíbený jiný způsob), připravují různé dobroty, které pak nabídnou koledníkům. Některé ženy si během několika posledních let oslav této tradice připravují své dnes již pověstné speciality. Tak například u jedné se můžete těšit na chlebíčky s různými druhy pomazánek. K jiné hospodyni se koledníci vrací, aby ještě stihli porci tiramisu, o níž se říká, že je v ní více alkoholu než čeho jiného. A v jiné domácnosti se zase můžete jako koledník setkat s každoročně obměňovanými alkoholickými „lektvary“. Každý rok je na svátečním stole vystaveno několik podivně vyhlížejících lahviček nejrůznějších tvarů s různobarevnými nápoji, z nichž si pak každý (plnoletý) koledník musí jeden vybrat a vypít panáka, který mu jedna z žen z domácnosti nalije. „Vyber si svůj osud,“ říkává koledníkům žena, která nápoje každoročně míchá. Nebo se v některé domácnosti vytáhne nějaká výjimečná láhev alkoholu, šetřená pro výjimečné události nebo pro vybranou společnost. Funguje to vlastně podobně, jak píše Vlastimil Vondruška v knize *Církevní rok a lidové obyčeje*: „Pokud kdokoli přišel do stavení, ať vrchnost nebo žebrák, dostal kousek z posvěceného jídla.“²³ Jídlo, které připravují sousedé pro sebe navzájem speciálně pro příležitost oslavy Velikonoc, není sice „posvěcené“ v křesťanském slova smyslu, avšak svou úlohu pohostinství pro každého, kdo přijde, stále plní dokonale.

²³ Vlastimil Vondruška. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: DONA, 1991, s. 57

Rytmus průběhu Velikonočního svátku je proměnlivý, avšak každým rokem probíhá celá událost celkem stejně. „Program“ se nemění, mění se jen tempo, jehož rychlost se odvíjí od různých faktorů - například počasí má velký vliv na průběh veškerých společensko-kulturních událostí, odehrávajících se v této ulici.

Velikonoční pondělí je zde časově rozvrženo nějak takto: Ráno se vstává brzy, jelikož každý koledník chce stihnout obejít všechny domácnosti do poledních dvanácti hodin. A stejně tak se všechny dívky a ženy se připravují od rána, aby nebyly zaskočeny náhlým zabušením na dveře nebo okno. Ty vypočítavější si oblékají několikvrstevné sukně (různé sukně skládané na sebe, nejedná se o kroje) anebo velmi řekněme „bytelné“ kalhoty, aby je šlehání čerstvými pomlázkami příliš nebolelo. Ve zmíněné publikaci o lidových obyčejích autor píše, že se běžně děvčata šlehala nejen „po sukních“. „Deník z doby vlády Rudolfa II. uvádí, že v Praze před velikonoce prodávali po ulicích pestrobarevné metly, s nimiž pak všichni venku pobíhali. Potkal-li prý kdo pannu, šlehal ji po ramenu i rukou, aby dostal velikonoční vejce.“²⁴ Tedy ani příprava „kostýmů“ v tomto procesu neschází, ačkoliv se týká převážně žen. Někteří muži si však také pečlivě den předem vybírají své oblečení (většinou do pastelových velikonočních barev, někteří si dokonce vezmou slušivé košile, které v tomto případě působí slavnostněji až formálněji).

“Některé roky bývali chlapi pěkně divocí, a to nejen ti mladší. Měla jsem už kolikrát na stehně pěknou modřinu. Ale čím jsou starší, nebo se někteří stali tatínky, tak už nejsou tak hrubí,”²⁵ říká jedna z místních dívek, která v ulici

²⁴ Tamtéž, s. 58

²⁵ Rozhovor č. 2

vyrůstala. Prozradila mi také, že se muži naučili chodit ve skupinkách, ne jednotlivě, aby byli v převaze a navzájem se podporovali, nebo si utíkající děvčata naháněli a chytali. „Toto základní schéma velikonoční pomlázky mělo řadu variant. I když dívky při mrskání křičely, na oko utíkaly a durdily se, byla by se velice hněvala ta, za níž by nějaký hoch nepřišel vymrskat ji. V mnoha vsích bylo prastarým obyčejem číhat na děvčata v pondělí zrána (obvykle když šla do kostela) a vyšlehat je, aby byla celý rok zdravá, veselá a pilná. Na Chodsku a Boleslavsku vyšlehal hospodář všechnu čeládku i rodinu, aby nebyli líní,“²⁶ rozebírá svátek V. Vondruška.

Jeden z dalších důvodů, proč zde chodí muži na koledu ve skupinách, může být také ten, že všichni chtějí stihnout obejít všechny domy dopoledne. Jelikož po dvanácté hodině polední už ženy nemusejí koledníky vpustit dovnitř, natož jim dát nějakou výslužku. Po poledni se „časová dramaturgie“ celého procesí mění. Divoký koledovací rej se postupně uklidní a muži se vrátí zpět do svých domovů, kde se většinou posilňují jídlem, nebo odpočívají, aby se vypořádali s tím, co od rána všechno vypili a snědli. Nastává tak pomyslná společná pauza mezi dvěma „dějovými“ linkami (dopolední a večerní) v dramaturgii svátku. Doba trvání slavnosti většinou nepřesáhne maximálně 24 hodin (s pauzou během dne).

Zhruba kolem čtvrté až páté hodiny odpoledne se zase probouzí ulice k životu. Skoro každý rok, pokud počasí přeje, je už zažitým zvykem, sejít se k večeru na „náměstíčku“, kde se rozdělá oheň a kde se setkají všichni, ženy, muži i děti, povídají si a dojídají a dopíjejí zbylé občerstvení z rána. Atmosféra je

²⁶ Vlastimil Vondruška. Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice: DONA, 1991, s. 57

uvolněnější, časově neomezená a ve své podstatě již nemá daný jasný program (děj), který mají lidé potřebu naplnit (odehrát).

Následuje „neformální doznívání slavnosti“, kdy se obyvatelé shromáždí kolem ohně do kruhového útvaru a rozebírají dopolední průběh dne apod. Jak jsem již zmiňovala, slavnost má celkem jasně stanovený „začátek“ a to v ranních hodinách (7-8), ale nemá určený „konec“. Od večerního ohně se sousedé postupně vrací zpět do svých domovů, až zůstane pouhých pár vytrvalců, kteří oheň uhasí.

Minulý rok (2020) nastala situace, kdy nebylo zcela jasné, zda se, kvůli státním nařízením, vůbec tento tradiční Velikonoční proces v ulici uskuteční. Avšak místní lidé jsou natolik hraví a vynalézaví a zřejmě si nedokázali představit, že by se koleda nekonala, že si vymysleli způsob, jak úplně neporušit zákon, a naopak se ještě pobavit. Zcela bez předběžné domluvy napadlo sousedy nezávisle na sobě podobné řešení celé situace. Každý koledník i hospodyně si totiž vzali na velikonoční pondělí nějakou masku. Ať už to byla maska odpovídající celosvětové situaci (pandemii), anebo naopak zapadala do „velikonočního stylu“, na tom zase tolik nezáleželo. Každý vzal zrovna to, co měl doma a co mu přišlo nejzábavnější. Někteří si zřejmě museli masku doma vyrobit, nebo ji možná doma už měli. Toho jsem se bohužel nedopátrala. Někteří obyvatelé se prý i mezi sebou skoro nepoznávali. Avšak zjistila jsem jen od jedné rodiny, že masky, které použili, technicky velmi pěkně vypracované, byly původně vytvářeny do nějakého divadla. Ale k této příležitosti se skvěle hodily. Například mezi nimi byly masky v podobě zajíců. Důvod proč se dnes zajíček pojí s tímto jarním svátkem vysvětluje též V. Vondruška: „Spojení obrázku zajíčka se svátkem velikonoce nemá dlouhou tradici, ujalo se koncem 19. století a rychle se rozšířilo. Vychází z německého

prostředí, v českém ji rozšířila povídka K. Schmidta ‚Kraslice‘, v níž vykládá, že kraslice snáší v poli pro mravné děti zajíček. Od té doby se začali zajíčci objevovat v cukrárnách, pekárnách, papírnictví na nejrozmanitějším zboží.“²⁷

3.2 Čarodějnice

Každým rokem dne 30. dubna se v ulici slaví čarodějnice. K večeru, když se setmí, začne některý z místních obyvatel připravovat dříví na oheň v hlavním epicentru dění, na „náměstíčku“. Jakmile se denní světlo vytratí, scházejí se postupně sousedé kolem ohně, někdo přinese občerstvení, jiní další dřevo na podpal, někteří dokonce přicházejí v kostýmech. Kromě dětí, které se často převlékají za malé čarodějnice a čaroděje, se do temných a podivuhodných hávů a kápí zahalují i celé rodiny. Potrpí si většinou na barvy tmavších odstínů, podivné náhrdelníky s motivy hadů nebo přívěšky s drápy, dokonce i někteří dospělí mají veliké „á la čarodějnické klobouky“ nebo podobné pokrývky hlavy. Ženy s košťaty, někteří muži přicházejí s velikou zakroucenou dřevěnou holí.

Tímto se jasně stanoví celková atmosféra akce. Jakmile je na „náměstíčku“ víc lidí, zapálí se oheň na kruhovém kanálu v srdci náměstí. Poté se hoduje, povídá, někdy se i tančí a zpívá, ale tato hudební zpestření se podle místních málokdy podaří. „Jednou nebo dvakrát jsme tu měli živou muziku. Jindy jsme třeba skákali přes oheň a předháněli jsme se, kdo přeskočí větší plamen,“²⁸ říkají.

Zda má svátek svůj vnitřní duchovní význam pro místní obyvatele,

²⁷ Vlastimil Vondruška. Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice: DONA, 1991, s. 58

²⁸ Rozhovor č. 4

míněno, zda je to „pálení čarodějnic“ nebo „oslava čarodějnic“, prý nebylo nikdy zcela specifikováno. „Myslím, že je to tak půl napůl. Někdo se oblékne za čarodějnici, protože je mu tato bytost sympatická, a jiní by je raději pálili. Myslím, že je lepší, že se tím moc nezabýváme. Ať si každý myslí, co chce, jen když se nehádáme. Každý má svůj názor a nechceme se navzájem urazit.“²⁹ říká jedna z žen, která se přiklání „na stranu čarodějnic“. Je zajímavé, že zde může fungovat nějaká slavnost, která se původně musela striktně přiklánět na jednu (proti čarodějnictví) či na druhou (pro čarodějnictví) stranu, aby se vůbec mohla konat. Zde však došlo k pokrokovému kompromisu, možná až lehkému flegmatismu vůči tomuto vymezení, místní usoudili, že nejlepším řešením je příliš se nevyptávat a na nikoho neukazovat prstem. Tak jednoduše předešli možným sporům. Je zřejmé, že jsou pro místní jejich dobré vztahy přednější než zkoumání toho, kdo je na čí straně (politické, sociální, náboženské, aj.).

Tradičně se tedy tohoto dne setkávají místní obyvatelé na „jejich náměstíčku“, kde pálí divoké „Valpuržiny“ ohně. Tento den by se od veřejných způsobů oslav Čarodějnic nelišil, avšak zavedl se tu jeden zvyk, jehož zrození si již nikdo nevybavuje. Kdo byl iniciátorem tohoto nápadu a kdy se vlastně pevně ukotvil jako samozřejmost ve většině domácností, to jsem se ani z rozhovorů nedověděla.

O co tedy jde: Každá rodina si přenechává vánoční stromek z prosince až do tohoto dne. (Třeba na zahradě, dvorku, nebo ve sklepě.) A na tento den se postupně všechny stromečky spalují ve společném mohutném ohni. S tímto neobvyklým zvykem se dále neváže žádná další výrazná dramatická akce. Nejsou u házení stromků do ohně provázena žádná magická slova ani modlitby. Ze

²⁹ Rozhovor č. 1

zapálených stromků většinou šlehají vysoké plameny, jejichž záře a kouř prý nejméně jednou ročně přivolaly hasiče. Jedna z obyvatelek se tento zvyk pokusila posunout ještě o kousek dál. Kromě vlastního vánočního stromu totiž každý rok přináší na svůj dvoreček vyhozené stromky ze vzdálenějších domů, které se vždy začátkem ledna objevují jako odepsané věchýtky kolem popelnic a kontejnerů v každé čtvrti. "Když jsem je viděla, jak tam leží, jako by už nic neznamenal. Jeden den jsou až rituálně ozdobeny a vystaveny na odív, dokonce se stanou tím „posvátným strážcem dárků“. Jsou klíčovým prvkem velkého celosvětově oslavovaného rituálu, stanou se jeho nedílnou součástí, která dotváří atmosféru a provonívá místnost. Zvláště pokud je to živý stromek - daruje nám tak vlastně svůj život. Poté, jakmile euforie z události odezní, jakoby někdo s vypnutím Vánočních světel, vypnul i kouzlo onoho posvátného stromu. Vzápětí se ocitají opuštěné stromky jako vyvrženci na pokraji života - kolem popelnic. Přijde mi úžasné, že můžeme právě tyto majestátní totemy Vánoc symbolicky spálit na oslavu jara a uzavřít tak jejich poslání. Vánoce nejsou malým rituálem, naopak, považují je za velmi silný svátek, který je již dlouhodobě zažitý a celosvětově snad nejvíce prožívaný. A dnes již absolutně neodmyslitelný zimní rituál."³⁰

3.3 Barborky: prosincová pouť

V jednom roce se 4. prosince, na svátek svaté Barbory, uskutečnila tzv. Prosincová pouť. Každá domácnost byla pověřena, aby zastala jeden prosincový svátek a pak se šlo průvodem od jednoho konce ulice ke druhému a v každém domě se odehrála malá epizoda inspirovaná daným prosincovým svátkem.

„Začalo to svatou Barborou, Lucie a Pertucha, Mikuláš, pak snad ještě něco a končilo to andělským poslem, který zvěstoval narození Ježíška (symbolicky to

³⁰ Rozhovor č. 2.

byla tehdy naše těhotná sousedka v bílém hávu a hvězdou na čele).“³¹ Tato pouť se odehrála během jednoho dne. V každém domě se dělo něco trochu jiného, někde se pouze děti seznámily s dotyčnou postavou, jinde se odehrála i malá vánoční hra. Detailnější průběh této výjimečné události jsem se bohužel nedověděla, jelikož už si ji nikdo z obyvatel, se kterými jsem vedla rozhovor, nepamatuje. Jedna z místních obyvatelek se prý zasazovala o každoroční opakování této akce. Avšak bohužel se to prý víckrát nepodařilo. Během oslav se zde divadlo hraje jen velmi zřídka.

3.4 Mikuláš

Pro některé svátky, Mikuláše nevyjímaje, je podstatný už jejich předvečer. „Slovo *den* má více než jeden význam. Nejběžněji charakterizuje oficiální období čtyřiaadvaceti hodin, přiřčené ke kalendářnímu datu, přičemž každý den začíná o půlnoci. To však není tradiční definice dne. Ve starém Řecku byl například den počítán od úsvitu do následujícího úsvitu. Ve středoevropské a severoevropské tradici začíná den západem slunce, jakož i v tradici židovské. Symbolicky i doslova začíná den tmou a pokračuje příštím obdobím denního světla a pokračuje až k následujícímu západu slunce. Proto všechny obvyklé svátky v roce se slaví v předvečer. Je to dosud běžné i ve světském úzu: např.: Silvestr (New Year's Eve), předvečer Prvního máje (May Eve), předvečer Všech svatých (Halloween), Štědrý večer (Christmas Eve). Někdy je však slovem *předvečer* míněn celý kalendářní den,“³² tak vysvětluje koledování a slavení v „předvečer svátku“ Nigel Pennick ve své knize *Rok, tradice a svátky*.

³¹ Rozhovor č. 3

³² Nigel Pennick. Rok, tradice a svátky. Přeložila: Zlata Kufnerová, Praha: Dita, 1994, s. 21

Svátek svatého Mikuláše se v této komunitě s poměrně jasnou strukturou držel dlouho, dokud byla generace dětí (které se převážně narodily až v tomto sousedství) ještě v takovém věku, kdy se tato „hra dala hrát“. Bylo to období, kdy se v podobný čas postupně všechny domky v ulici zrekonstruovaly do obyvatelné podoby a zaplnily se rodinami, které se hned vzápětí rozrostly nejméně o jednoho člena. Rázem tu vznikla větší skupina dětí (kolem 20) různého věku, a tak se i zrodila tato společná mikulášská nadílka.

Tehdy, zhruba před deseti lety, se v předvečer svátku sv. Mikuláše, podle výpovědi jedné z místních, potkávali všichni obyvatelé ulice v krajním domě u souseda K. v obývacím pokoji, kam přinesli pohoštění a kde následně čekali rodiče s dětmi, než přijde Mikuláš. Zde můžeme vyzorovat daleko jasnější rozlišení diváka a aktéra. Do role diváků se zde přenesly jak děti, tak dospělí, a v pozici aktéra se octl muž, hrající postavu svatého Mikuláše. Jedna z dívek, narozená již do tohoto společensko-kulturního prostředí, vzpomíná: „Každý rok chodil tentýž pán. Byl tak věrohodný, že se o něm žádné z dětí neodvážilo pochybovat. Byl vysoký (s čepcem se nevešel do dveří), starý, měl dokonce svůj vlastní dlouhý šedivý plnovous. Krásně ušitý obnošený kostým světce, vysokou mikulášskou čepici i zlatou hůl, svatou knihu a bílé rukavice. Jako děti jsme před ním měly obrovský respekt.“³³ S příchodem onoho aktéra se atmosféra v místnosti prudce změnila. Aktér představující Mikuláše rozehrával interaktivní hru s dětskými diváky, nebo přesněji účastníky. Ve své „svaté knize“ přečetl jméno a vyzval dítě, aby předstoupilo, potřásl mu rukou a nahlas přečetl jeho dobré či špatné zvyky nebo skutky. Pak ho požádal, aby předneslo nějakou báseň, něco zazpívalo nebo zahrálo na nějaký nástroj. Po splnění úkolu dítěti předal výslužku.

³³ Rozhovor č. 2

Poté co vyvolal všechny děti, poklonil se, popřál hezký večer a odešel. „Pak si děti porovnávaly své výslužky, hrály hry a rodiče si povídali a popíjeli,“³⁴ dodává místní dívka.

Vrátím se k rozdělení rolí diváků. Setkáváme se zde s tzv. „vědomými“ a „nevědomými“ diváky, ačkoliv obě kategorie jsou ve své podstatě též „spoluaktéry“ nebo „spolutvůrci“, jejich role se s průběhem celé akce mění. Tedy, mezi „vědomé“ diváky můžeme řadit rodiče ve chvíli, kdy už pouze pozorují jednání Mikuláše s dětmi. Avšak bez jejich předběžné (pro děti tajné) domluvy s hlavním aktérem (Mikulášem), by nemohl být Mikulášův výstup uskutečněn, a to z jednoho prostého důvodu - neměl by text ani odměny, na které děti čekají. Jeho postavu tedy částečně dotvářejí rodiče, a to ještě v „zákulisí“. Do doby výstupu jsou tedy „spolutvůrci“.

„Nevědomými“ diváky, tedy vlastně aktéry společenské performance, kteří o svém aktérství nic netuší, jsou zde děti, které podle citované výpovědi neměly tendence pochybovat o opravdovosti celého dění. Zároveň se však postupně každé z dětí dostává do role „spoluaktéra“ ve chvíli, kdy je řečeno jeho jméno a rázem je středem pozornosti předvolané dítě, nikoliv „vědomý“ aktér. Postava Mikuláše je podporována z obou stran - z reálného světa rodičů a z víry a spulhry dětí. Všichni tito lidé tak spoluvytvářejí a naplňují jednu jedinou postavu. Postranní postavy, které si se svátkem 5. prosince spojujeme, čert a anděl, se zde také objevovaly. Jenže obsazení těchto rolí bylo proměnlivé, a žádné z dětí nikdy neuvěřilo v jejich opravdovost. Tento svátek zanikl, když onen muž vystupující jako Mikuláš, zemřel.

³⁴ Tamtéž.

3.5 Lucie

Stejně důležitou roli, jakou hraje element ohně na 30. dubna na Čarodějnice, je významným symbolem plamen svíčky v lucerně při svátku svaté Lucie, který se zde také ujal. Avšak paradoxně je tato legendární postava vnímána jako ochránkyně před „zlými mocnostmi“. Je tak popsána například v knize V. Vondrušky.: „Sv. Lucie je uctívána jako patronka švadlen a kočích, český lid ji v minulosti považoval za ochránkyni před čarodějnicemi.“³⁵ Též uvádí několik zajímavých zvyků a pověr, co se mezi lidmi dělávalo na tento den. Nejvíce mě zaujala tato: „Jiná pověra radila zhotovit mezi svátky sv. Lucie a Božím hodem vánočním stoličku z desky, v níž je suk, který se pak vyrazil. Stoličku si měl hospodář vzít o Božím hodě do kostela na ranní mši a otvorem po skoku se podívat zpoza hlavního oltáře po sousedkách; ihned poznal, která z nich je čarodějnice.“³⁶

Obchůzky „sv. Lucí“ v ulici iniciovaly dvě maminky, tehdy ještě s malými dcerkami. První roky se obchůzky konaly jen o 3-5 lidech (2 ženy, 2-3 dívky). Večer 13. prosince se oblékly do kostýmů - bílých hávů, šátků a sukní. Podle jedné z děvčat (dnes už dospělé): „Vše muselo být bílé - i punčochy, rukavice, většinou jsme měli i bílou látkou nebo šátkem zakryté vlasy.“³⁷ Každá ještě musela mít buď koště nebo smetáček a lucernu s posvátným světlem svaté Lucie. Skupina chodívala (čím byly dívky starší, svátek postupně zanikal) od domu k domu a (pokud byly vpuštěny i dovnitř) symbolicky ometaly košťaty

³⁵ Vlastimil Vondruška. Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice: DONA, 1991, s. 80

³⁶ Vlastimil Vondruška. Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice: DONA, 1991, s. 80

³⁷ Rozhovor č. 2

kuchyň, krb, dveře, a prahy, jednoduše místo, kde objevily prach, nebo které se při úklidu snadno opomene.

V původní podobě svátku se ženy zastupující tyto postavy zajímaly spíše o to, aby se v žádné domácnosti ten den nepředlo na kolovratu nebo nedralo peří, jak ve zmiňované knize popisuje V. Vondruška.: „V mnoha českých vsích kontrolovaly ženy převlečené za Lucky domácnosti a pokud zastihly nějakou hospodyni, jak dere peří nebo přede len, vrhly se na ni, aby nedovolené dílo pokazily - peří rozfoukaly, kužel s předivem odnesly.“³⁸ Jelikož se dnes s přadlenou ani se ženou deroucí peří v této ulici nesetkáme, upravily si místní ženy tradiční zvyk tak, aby lépe zapadal do současnosti. Tento zvyk se svou tajemností podobá spíše rituálu. „Každá domácnost si od nás zapálila alespoň jednu svíčku, kterou pak musela nechat co nejdéle hořet. Během smýččení se odříkávala průpovídka:

„Jdu, jdu, jdu,
noci upiju,
špínu, slotu, nedobrotu,
z domu vymetu.“³⁹

Z lucerny pak předají světlo „hospodyni“ (zapálí si z lucerny svíčku) jako znamení pro začátek nového příchodu naděje a světla do života a jako symbol očištění pro celou domácnost. Rodiny, za kterými se Lucie zastavily, se vždy na chvíli staly přirozenými diváky akce. Většinou si prý, podle „ženy iniciátorky“, paní Z., vůbec nebyli jistí, jak mají na takové „teatrální přepadení“ reagovat. Za

³⁸ Vlastimil Vondruška. Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice: DONA, 1991, s 81

³⁹ Rozhovor č. 1

„výstup“ Luciím vždy u odchodu nabízeli nějakou výslužku, většinou nějaké sladkosti pro děti nebo alkohol pro dospělé Lucie. Avšak aktérky těchto bílých postav nic takového nikdy nevyžadovaly a většinou výslužku ani nepřijaly, se slovy: „Tohle není jako koledování, nic za to nechceme.“

Tato akce se ženám zalíbila a začaly ji rok co rok opakovat. Po pár letech se postupně chtěly přidat další „Lucinky“, jak jim říkala jedna z iniciátorek. Dokonce pár mužů projevilo zájem a také se převlékli do bílých hávů a stali se na chvíli Luciemi, nebo by se též dalo říci „světloňši“. Ale ti se většinou zdržovali venku, nesmýčili po domácnostech jako děvčata. Obchůzky většinou končily tím, že se zase všechny Lucie dostaly k domu, u kterého začaly, a akce se rozpustila.

Původní podoba „Lucek“ se na různých místech v Čechách lišila, stejně tak, jako se lišil způsob a náplň jejích pochůzek. Častokrát prý tato (většinou) bílá postava vystupovala jako děsivé strašidlo dětí. Občas mívala například dřevěný nůž, „jímž strašila děti, že rozpáře břicho tomu, kdo se v adventu nepostí.“⁴⁰ Na některých místech, jako například v okolí Milevska, choďovaly prý společně s Luciemi ještě další stylizované postavy, jako kněz, řezník, dráteník, poustevník, kominík i cikánská rodina. Celá tato skupina pak prováděla větší teatrální akci v každé domácnosti a každá postava měla svou samostatnou činnost, úlohu a charakter. „Vznikla z ní též postava - strašidlo - tzv. Perchta, Pertucha - obdobou Lucky, oblečena v obrácený kožich, na hlavě měla nataženou králičí kůži, v jedné ruce dřevěný nůž a ve druhé škopek s hrachovinou,⁴¹ jak je popsáno ve zmiňované knize *Církevní rok a lidové obyčeje*.

⁴⁰ Vlastimil Vondruška. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: DONA, 1991, s 81

⁴¹ Tamtéž.

Pokud se vrátím k popisu svátku v oné konkrétní městské ulici, pak vzhledem k tomu, že se občůzky účastnily malé děti - tři malé dívky - byla zde podoba strašidel i jejich akce velmi zjemněna.

3.6 Předvánoční večírek

Jedna žena z jednoho z nejstarších a snad i nejzachovalejších domků si vymyslela každoroční „předvánoční čaj“. Večírek, konající se u ní doma, který byl vyhrazen pouze ženské společnosti, tedy ženskému kruhu sousedek (maminek). Jedná se vlastně o zcela „klasický večírek“, každá přinese ochutnávku již upečeného cukroví a pořadatelka vždy vyzdobí celou domácnost. „Je to taková jakoby ‚předvánoční besídka‘, nebo spíš ‚groteska‘. A je dělaná takhle před svátky, kdy už jsme utahaný a otrávený z celého roku, a hlavně z přípravy na Vánoce. Každá přineseme nějaký alkohol a dáváme si úplně pitomý dárky. Sousedka V. to tam má vždycky kýčovitě vyzdobené, a vždycky nám slavnostně přečte složení toho čaje, který kromě jiného pijeme a jehož popis je vždycky nějak šílený a absurdní.“⁴² Žádné děti nemají na tento večírek přístup, a kromě jednoho muže - jejich „krále“⁴³, který každé předá květinu „vánoční hvězdu“ (pak musí zase odejít), též nesmí vstoupit žádný muž. Kromě těchto několika pravidel a několika bodů, kterými se v průběhu večera projde - předání květiny, přečtení složení čaje... - nemá událost žádnou pevně danou dramaturgii. Kromě těchto drobných odlišností se jedná o zcela normální dámský večírek.

Když muži zjistili, že ženy pořádají večírek, na kterém mužská společnost není vítána, uspořádali si, jak řekl jeden z nich „konkurenční“ pánský večírek. A

⁴² Rozhovor č. 1

⁴³ Viz také kapitola 4.4

aby byl opravdu jak se říká „na truc“, uspořádali sešlost venku, přímo před domem, kde probíhal večírek dámský. Po úspěšném prvním dámském večírku se již tato sešlost konala každoročně. Stejně tak se mužská setkání pak stala již každoroční akcí a také si postupně získala svůj osobitý charakter a náplň. „Tradiční bylo, že jedna rodina připravovala ‚dršťkovou‘, později to byl boršč nebo nějaká zelňačka, a společně jsme hodovali a pili svařené víno před domem, ve kterém se pořádal dámský večírek a kde jsme měli možnost vidět do oken a snažili jsme se zahlédnout, co zajímavého se odehrává na konkurenčním (dámském) večírku.“⁴⁴ Postupně se prý pánská sešlost vyvinula v přehlídku sousedského, čistě mužského kulinářského umění. „Děláme vždycky oheň - když byl kanál pořádně rozpálený, tak se na něm pekl kapr.“⁴⁵

Obě souběžně probíhající akce se tak staly vlastně exkluzivními, a právě díky tomu, přitahují pozornost právě těch, kteří jsou z nich vyloučeni. Občas pak docházelo ke sdílené komunikaci obou skupin, když ženy vycházely ven na „přestávku“ (některé na cigaretu). Ale vždy zůstávaly tyto večírky striktně oddělené. „Odehrávalo se to v jakémkoli počasí a kolikrát jsme vydrželi až do rána třeba i na sněhu,“⁴⁶ říká jeden z místních mužů.

Jelikož se rodiče dětí rozdělili při tomto veselí na dva tábory a dětská skupina ani do jednoho z nich nepatřila, rozhodly se děti, že si vymyslí svůj vlastní večírek. Ze žárlivosti těch, kteří jsou ze svátku vyloučeni, vzniká další soukromý svátek. Exkluzivní přístup na ten či onen svátek, pudí vždy zbylou skupinu k vytvoření si své vlastní slavnosti. Většinou se jednalo o sešlost většiny

⁴⁴ Rozhovor č. 4

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž

děti v některé z domácností v ulici, kde se pak následně hrály deskové hry, popřípadě se promítal film na plátně jednoho ze sousedů v obývacím pokoji, nebo si vymýšlely nějaké své vlastní hry s hračkami.

3.7 Další oslavy

Kromě pouličních každoročně opakovaných veselí spadajících pod různé svátky, se v průběhu roku v této maličké tajemné uličce odehrávají i spontánnější společné akce. Jako například velké oslavy narozenin, a dokonce i svatby, dále pak oslavy kulatých výročí manželů nebo celouliční „zapíjení“ nového člena rodiny, oslava konce a začátku školního roku (začátek prázdnin v červnu a začátek školního roku v září). Proběhla zde už nejedna „veselka“, když se někdo z místních obyvatel ženil / vdávala. Obřad se většinou konal někde jinde (kostel, úřad, park), ale poobřadní oslava sňatku se konala znovu v prostranství jejich oblíbeného, již tak pověstného a často obývaného „náměstíčka“. Veselí tohoto typu by se dala nazvat tzv. jednorázová. A nejen tyto společenské oslavy se staly součástí toku života místní komunity.

Též se občasně uskutečňují akce jiného charakteru, které vznikají na základě velké úrody ovoce, jako je například „broskvobraní“ - očesávání a zpracovávání plodů jediného staříckého stromu, a vinobraní - na několika místech se zde tradičně pěstuje vinná réva, většinou se společně ošetřuje během růstu (postřik koluje v ulici). Vinobraní, jehož součástí bylo šlapání vína, se však odehrálo jen asi jednou nebo dvakrát zhruba v průběhu posledních dvaceti let, co spolu komunita takto funguje. Jsou to druhy akcí bez hlubší tradice a bez jasnější dramaturgické struktury a teatrální podobnosti.

4. Znaky susedských kulturných performancí

V této kapitole budu rozebírat jak se svátky postupem času přizpůsobily potřebám lidí a prostředí, jak se změnily. Také zde zkoumám bližší vztah obyvatel k místu a jejich názor na případné cizí návštěvníky ulice. Pojmenovávám také intimnější systém ve vztazích komunity.

4.1 Soukromé svátky a jejich přirozená adaptace na vnější podmínky

Všichni kdo tu žijí, mají jistý smysl a vášeň pro teatralitu a řekla bych, že i sklon k lehkému exhibicionismu. Tendence k mystičnosti, tajemnosti a tak trochu i podivínství se tu rozhodně nezapřou a jsou spíše žádoucí. Veškeré akce, které zde probíhají jsou většinou „veřejnosti nepřístupné“. I tak, nebo možná právě proto, se často odehrávají v kostýmech nebo maskách. Lidé jsou přizpůsobiví, když je napadne něco nového, co by mohli (ať už tematicky nebo jen tak) přinést nebo si obléknout, nebo je k tomu donutí počasí, udělají to. „Jsme takoví samorosti, co dům to několik osobností, trochu jako nerudovské figurky“.⁴⁷

Nejsou to pevně dané svátky, které mají svá striktně zavedená a zažitá pravidla. Nějaký řád, co se týče alespoň vymezení času a prostoru, tam samozřejmě pokaždé je, ale bohatosti kostýmů nebo pestrosti programu akce, se meze nekladou. „Všichni jsou hnedka aktivní - alespoň tři lidi přinesou dříví, další tři přinesou jídlo nebo pití, někteří přijdou v kostýmech.“⁴⁸ Tak například, jak už jsem psala v kapitole o místních svátcích, loňská velikonoční koleda (2020) probíhala (bez ohledu na vládní opatření) s novinkou - v maskách. Ne v

⁴⁷ Citace jednoho z místních uvedená v časopiseckém článku z roku 2007, uloženo v archivu autorky.

⁴⁸ Rozhovor č. 1

respirátorech ani rouškách, ale v celo-obličejových nebo polo-obličejových (spodní část zakrytá) maskách. Dalo by se říci, že obyvatelé zvolili takový adaptační postup, aby státem daný zákon zcela neobešli a zároveň se o svátek nepřipravili. Jak se říká, „vzali to do hry“. Koledníci se navíc snaží každý rok obměňovat své říkanky, anebo jich mít alespoň víc v záloze, čím originálnější, tím lepší. „Přece nebudu každý rok v každém domě říkat jen ‚Hody, hody, doprovody...‘“⁴⁹ říká jeden z místních dospělých koledníků.

S věkem obyvatel postupně vznikají a zanikají jednotlivé uliční události. Někdy zaniknou úmrtím některého z důležitých spolutvůrců svátku, u jiných svátků jejich důležitost ztratila význam, když „původní“ parta dětí vyrostla a některé z odrostlých dětí se odstěhovaly jinam. Avšak co se vzniku nových zvyků týče, vznikají zase například „nově zavedené“ (posledních zhruba 5 let), společné oslavy narození nových potomků, které si ale bohužel, alespoň prozatím, nezískaly žádnou teatrální či performativní podobou.

Naopak zase tradice, které zde nadále „přežívají“, nabývají co do počtu lidí stále více účastníků. S koledníky na Velikonoce chodí jejich synové a vnuci. A na čarodějnice přibývá skoro každým rokem jedna malá čarodějka nebo čaroděj.

„Dneska se už rodí zhruba třetí generace tohohle našeho uličního společenství. Vždycky se k nám děti radostně vrací na svátky a slaví s námi. To, že sem berou své partnery a děti je samozřejmostí a když vidíme, že s naší komunitou souzní, jsme jen rádi, že je nás víc a i když jsou naše děti odrostlé a mají svoje rodiny na jiných místech, mají v sobě tahle naše veselí pevně

⁴⁹ Rozhovor č. 5

zakotvená a tak obohacují a inspirují zase svou rodinu,⁵⁰ vysvětluje jeden z obyvatel ulice, který je čerstvým dědečkem.

4.2 Soukromí a neuvědomělé diváctví

Úplné osamostatnění ulice zde bylo již několikrát velkým tématem debaty místních obyvatel. Spekulovalo se o osvojení celé ulice tak, že by se stala soukromým pozemkem a na každém jejím konci by se postavila brána, která by se na noc jednoduše zamykala. Nápad byl však místními přijat jen z poloviny, a tak k němu nikdy nedošlo. Proč by se vůbec místní lidé chtěli takto odstříhnout od vnějšího světa? Důvod je prostý. S malebností a půvabem místa, které je veřejně přístupné, se bohužel váže i turismus. Ulice se začala objevovat v různých romantických průvodcích Prahou, článcích v časopisech a dokonce si zahrála i ve filmu. To, že občas projde někdo ulicí a zadrží dech, jak je místo krásné, místním nijak nevadí. Jenže postupem času se začali místní obyvatelé obávat, aby se společenské akce (nebo vlastně ulice sama o sobě), nestala vyhledávanou a často navštěvovanou atrakcí turistů. Jelikož tu začali obcházet turistické a vlastivědné vycházky a to nejen pěší, ale i na „segwayích“. „Je to nepříjemné, když sedíte na zahradě v pyžamu a čtete si noviny a najednou se za vámi ozvou zvuky rychlých koleček na dláždění a když se otočíte, kouká na vás skupinka lidí s fotoaparátem,⁵¹ stěžuje si jeden z místních. Nejen, že je rachocení segwayových vozíků po kočících hlavách hodně slyšet, obyvatelé si také stěžovali na skutečnost, že to, co průvodci o tomto místě vyprávějí, jsou vymyšlené žvásty.

⁵⁰ Rozhovor č. 4

⁵¹ Rozhovor č. 4

Tímto „zpopularizováním“ ulice také dochází k častému, dalo by se říci, „neplánovanému“ nebo „neuvědomělému diváctví“ v průběhu uličních veselí. Narozdíl od jiných měst nebo i oblastí Prahy, kde je přilákání návštěvníků na tradiční pouliční slavnosti žádoucí (například masopust v Roztokách u Prahy, Brně apod.), zde jsou místní obyvatelé naopak šťastní, pokud jim do jejich oslav nikdo z „vnějšího světa“ nevstupuje a nezasahuje. O tomto tématu píše Martina Musilová: „Město slavnost propagovalo v rámci podpory turistického ruchu. Na tradiční svatomartinské hody se tudíž sešli nejen obyvatelé obce (města Kyjova), ale i zahraniční turisté. Těm však byla nutně přisouzena role návštěvníků, diváků slavnosti, kteří nebyli zahrnuti do interakce, jež je pro vesnický obřadní zvyk tohoto typu charakteristická a do níž byli členy Slováckého souboru zahrnováni pouze obyvatelé města.“⁵² V této uličce by však obyvatelé se svými oslavami a veškerými kulturními performancemi raději zůstali okolnímu světu zcela utajeni, asi jako „domorodci v lese“. Ale bohužel pro místní to na tomto místě funguje tak, že jakmile vylezou ze svých domků, jako by vyšli ze zákulisí na otevřenou stage.

Nejednou zavítal na oslavu nezvaný host, který se stal svědkem na první pohled velmi podivné akce. Přeci jen, skupina lidí ve výstředních kostýmech stojící nebo tančící kolem ohně nebývá v urbánním prostředí úplně běžným úkazem. Návštěvník si pak nemohl být vůbec jistý, jestli se omylem nedostal na soukromý pozemek, kde právě probíhá nějaká zahradní slavnost, nebo něco podobného. Jedna z obyvatelek říká: „Když občas nějaký ‚cizinec‘ zavítal k nám do ulice, zrovna když jsme měli nějaké veselí, hlavně na čarodějnice, tak když

⁵² Martina Musilová. „Teatralita veřejných událostí – uvedení do problematiky“. Theatralia. 2014, roč. 17, č. 1, s. 17.

nás viděl, tak se s lehce vyděšeným výrazem raději hned vzdálil.“⁵³ Není divu, při některých oslavách se místní lidé, ve své podivnosti přímo vyžívají. Jako by nechávali vybouřit svého teatrálního, expresivního ducha a podvolili se tak své podivínské nátuře, což podněcuje právě nezvyklost a jedinečnost tohoto místa a také přátelská a otevřená společnost.

V jiných případech byli "slavitelé" naopak přátelští a ochotni neznámého příchozího přijmout jako hosta mezi sebe, záleželo na momentální atmosféře. Obecně by se dalo spekulovat o tom, kdo zde zastupuje roli diváka, když všichni přítomní jsou v podstatě samotnými aktéry. Myslím, že role pozorovatele je tu proměnlivá a v určitých případech se stává až dokonce nežádoucí.

Jako jeden z podivuhodných jevů bych ráda uvedla výpověď jedné z obyvaterek. Toto jedinečné místo nejen že si udržuje svůj vlastní ekosystém tím, že přijímá jen lidi, které si svým způsobem samo vybírá, ale také se stává, že akce, které nejsou pořádané primárně pro „domácí“, se málokdy tak vydaří, jako aktivity „pravých“ obyvatel. Popisuje to takto: „Kdykoli kdokoli z uličky měl představu o tom, že by si tu mohl oslavit třeba něco svého soukromého, ať už svůj právě dokončený film, nebo velké své kulaté výročí, ale pořádal to tak, že sem přitáhl své známé, kteří s tímhle společenstvím neměli srdeční vazbu, měli vazbu jen na tu jednu osobu. Tak ta oslava, byť jsme na ni byli pozvaní všichni, se vždycky strhla někam úplně jinam a my z uličky jsme se na ni cítili jako cizinci. Najednou jsme se tam my cítili jako hosti. Oslava nikdy neměla ten náboj, tu atmosféru a tu pravdivost místní kultury.“⁵⁴

⁵³ Rozhovor č. 1

⁵⁴ Rozhovor č. 1

Jak jsem již zmiňovala, lidé mají se zvířaty, (kromě jiných věcí), společné citění pro teritorialitu. Mají tendence prostory vlastnit a považovat je za „své“, „soukromé“, „osobní“. A to, že do nich vstoupí někdo jiný, „cizí“, může pocitově narušit jejich vnitřní pomyslný systém a pro „vlastníka“ pak dotýčný nebo dotyční, působí jako „vetřelci“. Jak je ale možné, že se člověk začne cítit jako „host“ na svém vlastním území? S „rolí“ hosta se ve zvířecím světě moc neseťkáme. V tomto případě však onen „neplánovaný místní host“ nabývá pocitu nepatřičnosti a disharmonie, a to i když se nachází v prostředí, které je mu domácí. Shledává sám sebe jako rušivý prvek probíhající akce. Aby se vymanil z nepříjemného pocitu, že sem nezapadá, rozhodne se ve většině případů k ústupu, tedy k brzkému odchodu z probíhající akce. Zpětně často i samotný pořadatel akce uznal, že se oslava příliš nevydařila. Nebo se alespoň nedostala na tak kvalitní stupeň zážitku, jakým bývají (hlavně ty spontánně vzniklé) sešlosti pouze se sousedy z této ulice.

Jako důkaz toho, že jsou zde lidé opravdu podobně smýšlející a mají velký vztah nejen k sobě navzájem, ale i k prostoru, který obývají, bych chtěla uvést situaci, která podle mého názoru působí jako performance sama o sobě. O situaci jsem našla zmínku v jistém časopisem článku, který pojednává o životě místní komunity: „Zdejší lidé zabránili barbarství nejvyššího stupně, když odmítli pokrytí uličky asfaltem či zámkovou dlažbou. Ale ani návrat původní dlažby neproběhl bezchybně. Dlaždiči dávali na mnoha místech kostky opačně, tedy nikoliv hlavou nahoru. Takže jakmile po šichtě odešli, lidé se vyrojili ze svých domů a dlaždičskou práci ručně opravovali.“⁵⁵ A tím zde krystalizují i jiné společenské

⁵⁵ Uvedeno v časopiseckém článku z roku 2007, uloženo v archivu autorky.

aktivity, které vznikly zcela náhodou, ale které se začínají víc podobat atypické performativní akci, než přímo lidovým oslavám. „Když se lidé setkají tváří v tvář, jejich chování se vlivem vzájemných pohledů mění v cosi, co Goffman nazval *performance*, výstup.“⁵⁶

Podivné „společenské“ předem neplánované akce, dalo by se říci též „happeningy“, se prý stávaly mnohokrát zcela samovolně. Pár lidí dostalo stejný nápad, vyvěrající ze společného zájmu o péči o prostředí, a hned bylo na co se dívat. Většinou i když celý průběh akce byl jen krátký, velmi málokdy byl někdo v pozici hosta, který se aktivně nezúčastňoval - všichni byli aktéři a nikdo divák. Anebo všichni aktéři a současně všichni diváci?

4.3 Víra skupiny

Nelze říci, že jsou místní lidé nevěřící, pokud hovoříme o náboženství, každý bez problému vyznává „to své“. Během slavností, ať už jsou původu křesťanského nebo pohanského, toto téma nikdo nemá potřebu řešit. (Hlavním důvodem těchto veselí je pro ně to, že se společně potkají.) Každá společenská akce je podložena určitou vírou, ale zde to není víra týkající se konkrétních božstev ani není podmíněna tendencí k okultním obřadům. Je to jistý druh čisté bytostní, lidské víry v sounáležitost. Uskutečnění oslavy v této ulici má pro své „slavitele“ podobně silný význam jako například nedělní mše. Její konání je pro ně samozřejmostí, díky které se znovu utvrdí jejich dobré vztahy a dojdou jistého pocitu naplnění. Zároveň jde o určitý ozdravující a pečující rituál pro dané místo. O tomto „trojrozměrném“ vztahu - lidé+místo+společná víra= společensko-

⁵⁶ Leszek Kolankiewicz. Úvod k antropologii podívaných [PDF verze studie publikované ve sborníku: Jan Roubal. Divadlo v průsečíku reflexe: Antologie současné polské divadelní teorie. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2018.]. Přel. Jana Pilátová. Uloženo v archivu autorky, s. 8

kulturní zážitky, píše opět Martina Musilová: „Veřejné události, kulturní performance, umožňují zviditelňovat, vyjevovat, odkrývat realitu, která zůstává v toku času běžného života zahalená. Pomáhají společnosti vyjevovat její žité i latentní konflikty, a to neškodným směrem (GLUCKMANN in ERIKSEN 2008: 264), umožňují strukturovat čas, a to nejen v podobě výjimečného času svátku, umožňují nám propojovat minulost s přítomností a budoucností, a tím zakládají naši identitu (ASSMAN 2001: 20)“.⁵⁷

Jak jsem se již zmiňovala, na daném prostředí se velice odráží to, jak se o něj jeho řekněme „hospodáři“ starají. Toto je jeden ze způsobů, jak si udržet atmosféru místa a vztah mezi lidmi zdravé a bohaté. „Je to víra v to, že pokud se tento den uskuteční slavnost, upevní se znovu naše vztahy, zůstane v našem ekosystému pozitivní atmosféra. Nejspíš to není víra týkající se konkrétních božstev. Ani není založena na představách o vyšších silách, avšak myslím si, že událost pro nás nabývá podobně silného významu jako byla podstata konání cyklických vesnických oslav. Pro lidi nesla daleko důležitější význam. Nebyla pouhým zdrojem zábavy, jídla, alkoholu apod. Lidé věřili v její sílu, věřili v to, že pokud například oslaví jaro, pak jaro opravdu přijde a díky tomu budou mít zdravou půdu i své vlastní tělo a celkově je oblaží hojnost a povede se jim dobře.“⁵⁸

Na tyto úvahy navazuje Jan Sokol: „Na toto blahodárné střídání dnů všedních a svátečních museli lidé přijít už velice dávno: neznáme žádnou společnost, která by občas neslavila. Lidem, kteří žili v těsné závislosti na

⁵⁷ Martina Musilová. „Teatralita veřejných událostí – uvedení do problematiky“. Theatralia. 2014, roč. 17, č. 1, s. 19.

⁵⁸ Rozhovor č. 2

přírodě, v tom jistě pomohlo počasí a hlavně roční období. Střídání léta a zimy, deště a sucha, hojnosti a nouze si samo řeklo o to, kdy a jak ze všední rutiny vystoupit.⁵⁹ A dále pokračuje: „Sváteční znamená daleko víc. Na rozdíl od všedního života, který se odehrává v rodině a věnuje jejím starostem, je sváteční život ve všech starých společnostech především společný a ‚veřejný‘, a to ve velmi silném smyslu. Účastnit se společných slavností je v těchto společnostech striktní povinnost, přinejmenším všech dospělých mužů. Pokud všichni žili ve společném tábořišti, bylo to samozřejmé.“⁶⁰ V ulici se nepovažuje za „povinnost“ účastnit se společných slavností. Každého obyvatele velmi mrzí, pokud nějaká, ať už tradiční nebo spontánně uspořádaná oslava vyjde tak, že se jí nemůže přímo zúčastnit. Jelikož oslava neupevňuje jen vztahy lidí mezi sebou, ale také vazby s místem, a zároveň je to pro místní nejhezčím způsobem odreagování a odpočinku od rutinního života, „[...] nese pro všechny více méně stejný a závazný význam, který se opakováním upevňuje, rozšiřuje a prohlubuje,“⁶¹ jak popisuje Sokol.

Ve své knize *Člověk a náboženství* také říká, že svátek je pro moderního člověka významný tím, že ho může trávit v intimním prostředí ve společnosti jen svých blízkých. V knize to doslovně popisuje takto: „Pro lidi, kteří každý den pracovali na poli nebo v lese, znamenal svátek přijít mezi lidi a trávit sváteční čas s nimi. Pro moderního městského člověka, který tráví každý den mezi spoustou více méně cizích lidí, v zaměstnání, ve vlaku nebo v obchodech, znamená svátek naopak být doma, pokud možno bez cizích lidí.“⁶² Pro členy této komunity však

⁵⁹ Jan Sokol. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004, s. 38

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž, s. 34.

⁶² Tamtéž, s. 37-38

všechny tradice, sešlosti a svátky, které si intuitivně vytvořili, vznikly z toho popudu, že chtěli trávit čas společně. „Když se sem nastěhujete, není to tak, že se o víkendu těšíte na chalupu, ale těšíte se domů.“⁶³ Jako by svou vlastní rodinu naopak chtěli rozšířit a oddechnout si tak od své každodenní rutiny tím, že z ní tímto způsobem vybočí. Mohou se tak na chvíli odreagovat a podělit se o své novinky i starosti s ostatními. Uliční veselí tu vznikala tak nějak samovolně, spontánně. Jak jsem již naznačila, je to nejspíš kladnými podmínkami prostředí, že mohlo vzniknout právě takto srostlé nerozlučné společenství. Podle Sokola: „Zbožnost má zřejmě kořeny ve svátku (Assmann 1998:60).“⁶⁴

4.4 Král

V kapitole *Soukromí a neuvědomělé diváctví*, jsem popisovala, jak se komunita několikrát dohadovala o tom, jak ohraničit „své území“ a vytvořit si pravidla autonomního soužití. Podle svědectví několika místních obyvatel k tomu bohužel nedošlo. Avšak z jedné žertovné debaty spontánně vyplynulo, že jako takto společně smýšlející skupina potřebují svého „krále“. „Hned jsme se shodli, že to bude náš soused K., který se nejvíce podobal králi z pohádek. Cítili jsme se posvěcení jako společenství tímto určením. Nic víc to vlastně neznamenal.“⁶⁵ Takto byl pan K. „korunován“ z ničeho nic a všichni obyvatelé ho tak od té chvíle brali. Prý když přicházel k ohni na „náměstíčko“, všichni ho vždy vítali s úctou a někteří hlásali: „Král přišel, můžeme začít!“. Jeho žena se automaticky stala „královnou“. A právě také u této „královské rodiny“ se vždy konal Mikulášský večer a vinobraní. Pan K., tedy „král“, byl také právě ten jediný muž, který směl

⁶³ Uvedeno v časopiseckém článku o životě místní komunity z roku 2007, uloženo v archivu autorky.

⁶⁴ Jan Sokol. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004, s. 36

⁶⁵ Rozhovor č. 1

na chvíli vstoupit na dámský „předvánoční večírek“. Každé ženě tam předal červenou květinu - Vánoční hvězdu⁶⁶, a poté odešel na pánský večírek.

Když „král“ nečekaně zemřel, byla to velká rána pro všechny obyvatele ulice. Nikdo tento titul nezdědil. „Královna“ zůstala královnou bez krále. Nadále ji tak obyvatele vnímají. „Pomáhá nám to udržet nějaký symbolický řád, který jsme si sami zvolili a kotví nás k tomuto místu. Ověřujeme si tak, že to všichni pořád cítíme stejně,“⁶⁷ říká jedna z místních žen.

⁶⁶ „Vánoční hvězda“ - neboli Pryšec nádherný

⁶⁷ Rozhovor č. 1

Závěr

V současné době není podle mého názoru snadné zachovat si kvalitní a bohaté vztahy se svým okolím. Nejen se svými bližními v přímém sousedství, ale také s prostředím, ve kterém se člověk vyskytuje, což platí to hlavně pro jedince žijící ve velkých městech. Naději představují právě taková místa, o jakém jsem zde psala, a jejich substance sjednoceného a harmonického společenství a magie místa samotného, vykrytalizovaná v hodnoty, jež jsou dnes neskutečně vzácnými. (Jednou z podstatných nezbytností je však uchování si dostatečné izolovanosti od vnějších vlivů současně uměle vytvářené „korporátní“ kultury.) Nedílnou součástí této harmonie místa se stala opakovaná setkání obohacovaná performativními prvky.

Teatralita je, jak jsem uvedla, vlastností kulturních performancí. Označuje divadelní projevy mimo divadelní budovy, mimo divadelní představení, mimo divadelní rámec. Je způsobem dorozumívání, ale lze v ní vidět i další funkce. Můžeme tedy pokládat divadlo za element propojení a znovuoživení hlubokých mezilidských vztahů? Co když hra je to, čemu se dítě přirozeně naučí a co je pro ně jakousi bezpečnou samozřejmostí v komunikaci s vnějším světem a co jako dospělý jedinec poté ve svém rutinním životě postrádá? Objevili lidé z této tajemné ulice „nový způsob“ aplikování skupinové terapie přirozených vztahů?

Prameny a literatura

Abram, David. *Kouzlo smyslů: vnímání a jazyk ve více než lidském světě*. Přeložili Michaela Melechovská a Jiří Zemánek. Praha: DharmaGaia, 2013.

Foucault, Michel. „O jiných prostorech“. In Týž. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové, 2003, s. 71-86.

Kolankiewicz, Leszek. *Úvod k antropologii podívaných* [PDF verze studie publikované ve sborníku: Jan Roubal. *Divadlo v průsečíku reflexe: Antologie současné polské divadelní teorie*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2018.]. Přel. Jana Pilátová. Uloženo v archivu autorky.

Musilová, Martina. „Teatralita veřejných událostí – uvedení do problematiky“. *Theatralia*. 2014, roč. 17, č. 1, s. 9-24.

Pennick, Nigel. *Rok, tradice a svátky*. Přeložila: Zlata Kufnerová, Praha: Dita, 1994.

Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004.

Václavová, Denisa. „Poznámky o prostoru a místě: Místo a prostor podle Foucaulta a Norberga-Schulze“. In: Denisa Václavová, Tomáš Žižka a kol. *Site-specific*. Praha: Pražská scéna, 2008, s. 301-303.

Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: DONA, 1991.

Rozhovory s místními obyvateli č. 1-5 a časopisecký článek o místním společenství, vše uloženo v archivu autorky.

Příloha

Velikonoce

Čarodějnice 30.04.

svátek Lucie 13.12.